

TOKA-A-KUKU

(Na T. Wi Repa)

He pa tenei kei Te Kaha i te takiwa o Te Whanau-a-apaniui. Ko te whenua kei runga te pa e tu ana, he kōi e toro whaka-te-raki ana ki te moana. Ko te tuawhenua kei te taha tonga o te pa. He moana kei te taha hauauru, kei te taha rawhiti. Tata tonu te pa nei ka motu. Ko te hanga i te pa nei, he mea kari he awa ki te tuawhenua, ara ki te tonga o te kōi nei. I tata ki te tekau eka te whenua ki te kao mai ki roto i te pa. Timata atu i te pito hauauru o te maioro (he hotera kei reira e tu ana inaiane) tae atu ki te matamata, huri noa ki te pito rawhiti o te maioro, he haupapa kohatu katoa. Ko te "Raupa" tera e waiatatia ra i te waiata Nama 110:—

"I waho Te Raupa kia whakamau koe nga kohu e tatao, etc., etc."

Kaore te waka e tata mai ki te pa i nga haupapa kohatu nei. Kei runga te pa kei raro te moana. He tiketike te maioro o te pa. I kite au i tona painga. E ruatekau putu te whanui o tona awa kari, tekau ma ono putu te teitei o te maioro. Ko te tuawhenua kei te taha tonga o te pa, he raorao nui 1700 nga eka, e tupuria ana e te rarauhe, e te tutu, e te raupo, e te tumatakuru i taua wa.

Ko Toka-a-Kuku tena, te pa rongo nui nei. Kei te taha hauauru-ma-tonga o te pa nui o Toka-a-Kuku, he pa iti nei ko "Te Koau" te ingoa. Na te manga, na Te Waihirere i wehe atu tenei pa i te tuawhenua, i waho tata mai o Toka-a-Kuku. Kei te taha hauauru o tena pa, tetahi atu pa ano ko Ounukahukura te ingoa, he urupa i tenei ra no te Whanau-a-Te Ihutu. He pa tawhito enei i Toka-a-Kuku.

Kei te taha rawhiti o Toka-a-Kuku e toru maero te tawhiti ko wharekura, he pa, te wahi i mate ai a Parura Hoia raua ko te Pori-o-Te Rangi o Ngati-Porou i te tau 1829.

He ngaki i to raua mate tetahi wahi o Te Amiowhenua, ki Toka-a-Kuku i te tau 1836.

Kei te pito ki te rawhiti o te maioro o te pa nei, engari kei tatahi te toka nei a "Takore." E rangona nuitia ana tenei ingoa ki Te Tai Rawhiti i runga i te pepeha a Tamahae ki tona hoa kia Konohi:— "*Ka tu te pohatu i Takore; ka taka te pohatu i Wahakino.*" (Taihoa te korero roa mo enei tangata, waiho ake tenei mo Toka-a-Kuku).

No te tau 1836, ka haoa a Toka-a-Kuku e tetahi ope nui o Ngati-Porou, Te Aitanga-a-Hauiti, o Rongowhakaata, o Te Aitanga-a-Mahaki, o Ngati Kahungunu ki Te Wairoa ki Here-taunga ki Wairarapa me Ngapuhi i raro i a Te Wera Hauraki e noho ana i Nukutaurua: ara i Te Mahia.